
УДК 165:130.2; 316.422 (477)

Н.В. СПИЦЯ

Запорізький державний медичний університет, Запоріжжя

ВЕКТОРИ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ПЕРІОДУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ – ГУМАНІСТИЧНИЙ АТТРАКТОР

В статті аналізується сучасний стан самоорганізаційних процесів українського суспільства. Увагу акцентовано на проблемі вибору країною подальшого шляху розвитку за умови поєднання самоорганізаційних та організаційних процесів в суспільстві. Наголошується на можливості формування гуманістичного вектору розвитку системи, що надасть Україні шансу вийти на новий прогресивний рівень розвитку за умови глобалізаційних змін сучасного світу.

Ключові слова: самоорганізація, хаос, порядок, ентропія, негентропія, аттрактор, глобалізація.

Вступ

Проблема формування необхідних аттракторів для встановлення балансу порядку і хаосу українського суспільства є однією з найактуальніших як для політиків і науковців України, так і для її пересічних громадян. Суспільство зобов'язане, врешті-решт, обрати такі шляхи розв'язання своїх нагальних потреб, які б дали можливість гармонізувати систему на довгостроковий період, а не призводили до ще більших кризових становищ, тобто забезпечували стійкий розвиток суспільства. Під ним, у даному випадку, ми розуміємо визначення Н. Омельченко: «Стійким розвитком ... можна вважати розвиток, що забезпечує потреби сучасного покоління, але не шкодить майбутнім поколінням забезпечити власні потреби [1, с. 112]». Для оптимізації механізмів самоорганізації українського суспільства необхідно досліджувати не тільки їх безпосередньо та властиві їм основні детермінанти функціонування – ентропію і негентропію, але й можливості їх корегування. Потрібно також знати, на якій сфері соціальної діяльності слід у першу чергу акцентувати увагу, в якій саме сфері наростання ентропійних процесів буде найбільш небезпечним для всього суспільства.

Вітчизняне суспільство опинилося у стані, коли система переживає постійні відхилення (коливання), що пов'язано як із внутрішніми проблемами недосконалості розвитку політичного, економічного та культурного рівня, так і зовнішніми, спричиненими глобалізаційними процесами світу та політичною і культурною експансією країни-сусіда Росії. Саме в такій ситуації життєво важливим є питання вибору аттракторів, здатних не тільки тимчасово покращити стан української держави, але й скоординувати подальші самоорганізаційні процеси в руслі подальшої гармонізації країни. Це є першочерговою справою держави – якщо нею не будуть перейматися управлінці вищого рівня, ніяких результатів не досягнути. В той же час кожен громадянин держави повинен розуміти

необхідність включення в процеси самоорганізації, відчувати важливість своїх особистих дій. В цьому контексті проблема суспільної самоорганізації певним чином залежатиме від самоорганізації кожного окремого громадянина суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самоорганізаційним процесам в суспільстві присвячено багато наукових досліджень сучасності. Але проблема все ще залишається відкритою, так як можливість подальшого розвитку соціальної системи залежить від дуже багатьох обставин і проблема вмілого поєднання організації із самоорганізацією задля оптимізації розвитку завжди буде актуальною.

Безпосередньо питання соціокультурної детермінанти сталого розвитку українського суспільства порушені в філософських доробках В. Андрущенка, Л. Бевзенко[2], В. Бежа, В. Воловика, В. Воронкової[3], О. Добридень, І. Добронравової, В. Жадька[4], С. Катаєва, В. Кізіми, О. Ксенжека, Н. Омельченко[1], І. Предборської[5], В. Тарана[6] та ін.

Мета статті: проаналізувати гуманістичний аттрактор розвитку сучасного українського суспільства за умови глобалізаційних змін та визначити можливості організаційної координації системи для оптимального самоорганізаційного розвитку країни.

Обговорення проблеми

Свідоме самоконструювання в соціумі є необхідною ланкою розуміння людиною самоорганізаційних процесів суспільного розвитку. В даному випадку доцільно говорити про певний антропологічний контекст соціально-філософського розуміння самоорганізації суспільства. Адже згідно з проектом прагматичної антропології І. Канта, людина є вільнодіючою особою, яка має можливість і повинна реалізувати себе саму. Така реалізація самоконструювання можлива за умови побудови відкритого громадянського суспільства. Усвідомлення людиною своєї важливості в суспільстві стає першочерговим завданням виходу з кризи не тільки українського, а й світового суспільства. «Антропологія за багато століть свого розвитку накопичила достатній методологічний арсенал, щоб внести корективи в процес соціального пізнання людини [7, с. 104]» – стверджує Ю. Резнік. З цього випливає, що перспективи розвитку українського суспільства варто відстежувати як у контексті формування необхідних аттрактивних структур для суспільства в цілому, так і формування аттракторів для кожного індивідуума, кожного члена суспільства, без самоорганізації яких неможливе досягнення гармонійного розвитку суспільства. Адже, як стверджує П. Гречко: «...соціальна філософія покликана займатися виявленням граничних підвалин та кінцевих цілей історичного буття людини і суспільства [8, с. 107]».

Українське суспільство, як і будь-яке інше, це складна система соціальних елементів, що знаходяться в стані активної взаємодії, яка направляється системою цінностей. Т. Парсонс стверджує, що ключовим явищем в соціальній системі є її рівновага, тому що вона має тенденцію зберігати стан внутрішньої єдності або гармонії, або ж тенденцію зберігати

рівновагу. Соціальні системи орієнтовані на стабільність, вони інтегровані, засновані на злагоді, мають потребу в соціальному контролі. Суспільство завжди прагне до стану «абсолютної рівноваги». Ще за часів єгипетських фараонів були складені універсальні принципи побудови всесвіту, які є актуальними й до тепер: «світ поляризований, тому що без різниці потенціалів жоден процес не тільки не відбувається, але й не існує; світ побудовано на базі причинно-наслідкових зв'язків, а випадок є дотепер нерозпізнаним законом; у світі все підпорядковано взаємодії активного і пасивного начал, що проявляються на будь-яких рівнях ієрархії [9, с. 75-76]». Т. Парсонс стверджував, що основою соціального життя є норми і цінності. Чільну роль він віддавав духовній системі, тому що саме вона орієнтована на підтримку усталеного способу життя, виховання, на розвиток суспільної свідомості, на розв'язання конфліктів. Соціетальне товариство залежить від «надбудованої» системи культурної орієнтації, яка, крім всього іншого, є головним джерелом легітимації її нормативного порядку. Цей порядок потім конституює найістотніші та високорівневі референції для політичної й економічної підсистем, які, відповідно, найбезпосереднішим чином пов'язані з особистістю й органічним фізичним середовищем. «...Цінності, норми, колективні організації, ролі можуть бути співвіднесені з нашою загальною функціональною парадигмою. Цінності є первинними для підтримки зразка функціонування соціальної системи. Норми переважно здійснюють функцію інтеграції: вони регулюють величезну кількість процесів, що сприяють здійсненню ціннісних зобов'язань. Функціонування колективної організації пов'язано, в першу чергу, з реальним досягненням цілей в інтересах соціальної системи [10]». Можна сказати, що в даному випадку духовно-культурна основа суспільства виступає в ролі його системної інформації і являє собою гомеостазис системи. Економічна система допомагає адаптації суспільства до навколишнього середовища, створює матеріальні блага, необхідні для подолання перешкод свого розвитку, викликаних зовнішнім середовищем. А політична система забезпечує інтеграцію суспільства й ефективність його функціонування – координує все громадське життя і виступає в ролі механізму досягнення мети. Дані висновки приводять до розуміння ролі політики й економіки в якості гомеорега системи. Будь-яке нововведення в цих сферах соціального життя приводить до певного порушення балансу системної інформації й ентропії, що може викликати створення конфліктної ситуації і незворотні зміни самої системи.

Соціальні групи одного соціуму завжди знаходяться в рамках визначеного цілого – вся їх активність, відповідно до принципу самоорганізації суспільства, зводиться до того, щоб зберегти таке ціле. Цю функцію беруть на себе норми, традиції, моральність, релігія. Дані якості перебувають над матеріальною базою суспільства, стаючи центральною ланкою самоорганізації соціальних процесів у ньому. Вони відображають те, що потрібно для збереження суспільства і, врешті-решт, самоорганізаційні процеси детерміновані цим морально-оцінювальним компонентом. Вектори самоорганізації української історії періоду глобалізації – гуманістичний аттрактор

Підтвердженням цьому може служити той факт, що моральність і духовні цінності суспільства зазнали найменшої трансформації протягом історії людського суспільства порівняно зі змінами, що відбулися в економічній і політичній сферах. Незважаючи на величезну кількість політичних і економічних криз, суспільство багато в чому завдяки своїм морально-регулятивним засобам продовжує підтримувати баланс ентропійно-негентропійних процесів. Отже, саме недосконалість системної інформації, якою є перераховані вище регулятивні засоби суспільства, автоматично приводить до збільшення відсотка ентропії в системі.

У різні історичні епохи системна інформація суспільства (якщо не брати до уваги історію окремо взятих племен, які не проходили традиційні ступені цивілізації і зберегли, до асиміляції з іншим світом, свою автентичність) мала свої домінанти: у стародавньому світі основними морально-регулятивними засобами виступали міф і релігійні вірування, а норми були оформлені на рівні традицій; у період Середньовіччя в суспільстві домінувала релігія, яка визначала мораль, а норми починалися оформлятися правовим шляхом; починаючи з епохи Нового часу й донедавна, суспільство чітко регламентувалося законодавчою базою, зберігаючи, при цьому, визначальне положення релігії й моралі серед морально-регулятивних засобів; сучасне суспільство останнім часом починає висувати на роль домінант моральність і етику. Все це певною мірою доцільно характеризувати як генетичну пам'ять суспільства. При цьому слід зважати на те, що пам'ять природних систем в усьому тваринному світі дає можливість тваринам пристосовуватися в синергії з рослинним світом. Непізнані поки людиною, безумовні рефлексії тварин є найважливішою системною інформацією, яка протягом тисячоліть служить гомеостазом даних живих систем. На відміну від еволюції природних систем, в еволюції людино-систем можна відзначити процес руйнування генетичних зв'язків з основою тваринного і рослинного світу (якщо не спростовувати теорію Ч. Дарвіна про походження видів і, в тому числі, людини). Людське суспільство, порушуючи генетичну пам'ять, розриває зв'язок із природою. На зміну цьому приходять постійне збільшення споживчих потреб, постійні спроби задовольнити ці потреби. У сучасному світі темпи цих процесів набирають обертів. Саме в другій половині ХХ ст. з'являється величезна кількість досліджень з проблеми взаємодії суспільства і навколишнього середовища - одним із яких можна назвати книгу Ж. Бодріяра «Суспільство споживання. Його міфи і структури» [11].

Можливо такі сучасні соціальні феномени як Грінпіс, терористичні релігійні угруповання екстремістів, рух борців за мир – це своєрідні самоорганізаційні явища системи, її спроби нагадати самій собі про генетичні зв'язки. Або ж дані явища є результатом певних біфуркаційних процесів у системі – це мутації, виділені системою для створення нових штучних генетичних зв'язків з метою подальшого створення аттракторів на випадок глобальних катастроф. У різні історичні епохи порядок соціальних систем, які формувалися і розвивалися на території сучасної України, Спиця Н.В., 2011

підтримувався гармонійним поєднанням порядку і хаосу. Це відображалось в збалансованому поєднанні і взаємодії різних соціальних інститутів. Людина давніх часів була ближче до гармонії з природою. Навіть культура язичництва, скасована християнством, активно зберігала в собі генетичні зв'язки людини і природи. Міфи і релігійні язичницькі культи встановлювали певний баланс між самоорганізацією людини і суспільства, між людським егоїзмом і мудрістю природи, проводили людське суспільство до певного консенсусу. В той самий час відбувалися й інші самоорганізаційні процеси – ентропія сильних державних утворень, руйнуючи слабші, підкорювала їх собі для боротьби з ентропією інших зовнішніх середовищ. Соціальні системи збільшувались та ускладнювались, забезпечуючи за рахунок підвищення різноманітності більшу життєздатність. Хрещення Київської Русі розірвало старі структурні зв'язки і запропонувало нові. Звичайно, руйнація старої системної інформації була дуже болісним процесом, який супроводжувався ростом ентропії в суспільстві. Хоча, варто відмітити, що багато традицій скасованого язичництва існує в нашій культурі дотепер - християнські свята святкують за старими дохристиянськими обрядами, поминання померлих також відбувається за своїми певними законами, встановленими ще задовго до приходу християнської віри на українські землі. Хрещення Київської Русі було необхідним етапом самоорганізації суспільства. Для об'єднання різних народів і племен потрібно було встановити загальну для них системну інформацію – об'єднати всіх одними гомеостатичними параметрами. Необхідним було введення загальних норм і правил, які б об'єднували людей для протистояння ентропійним процесам ззовні.

Століття роз'єднаної української землі вплинули на формування окремих осередків культури, не з'єднаних в єдине ціле – західна та східна українська культури. Різниця в системній інформації, властивій різним областям і територіям, сприяла наростанню ентропійних процесів. Виявлялося, що гомеостаз західних областей ставав ентропією для східних і навпаки. Об'єднання України за часів СРСР стало ще однією сходинкою самоорганізації української держави. Цей процес сприяв формуванню єдиної культурної, ідеологічної бази, встановленню єдиних норм та цінностей. Сучасні дослідники історії протягом всього періоду незалежності України вбачають в радянському періоді для України тільки негативні наслідки, але, з огляду на механізми самоорганізації, варто відмітити, що радянська система була єдиною можливістю створити загальну для заходу і сходу системну інформацію, той певний негентропійний баласт, який не дав розділитися Україні на дві окремі держави. Саме за радянських часів були створені умови для «пригадування» своєї загальної історії, відродження генетичної пам'яті України. А ні боротьба з національною культурою, а ні русифікаторська політика не змогли завадити самоорганізаційним процесам відродження загальноукраїнської ідеї. Штучний режим із штучною, нав'язаною за радянських часів ідеологією відійшов в історію, поступаючись місцем самоорганізаційним процесам незалежної держави. Вектори самоорганізації української історії періоду глобалізації – гуманістичний аттрактор

Адже неприродна, штучна негентропія не в змозі існувати довгий час, навіть за умови серйозного фінансування заходів по її збереженню. Невеликий вплив ззовні, флуктуація, яку історики назвали підняттям «залізної завіси», зруйнувала порядок радянської системи. Але, протягом сімнадцяти років незалежності, стабільний розвиток суспільства так і не став для України звичайною справою.

Природно, що вже написано і обговорено безліч праць, присвячених причинам і методам подолання хаосу українського суспільства, робляться певні кроки з впровадження таких заходів у життя. З огляду на проаналізовані принципи самоорганізації суспільства, варто зробити ще одну спробу вирішення питання стабілізації розвитку українського суспільства, «підштовхнути» систему до утворення таких аттракторів, які б допомогли незалежній Україні досягти гармонії та встановити необхідний баланс хаосу й порядку. Під системною інформацією українського суспільства, або його негентропією, розуміються певні родові властивості системи, атрибути, у випадку руйнування яких система буде так само зруйнована (або поглинена іншою системою). Такими родовими властивостями можна назвати весь морально-регулятивний комплекс. Напроти, ентропія суспільства – це нова, не властива системі інформація, що виникає під дією різноманітних факторів. Такими факторами можуть стати наукові відкриття, які призводять до змін в економічній, культурній чи соціальній сфері, вплив ентропійних процесів зовнішнього середовища (природи або інших державних утворень). Ентропія – це та ж інформація, але вона змушує систему змінюватися, трансформуватися. Причому, мова не йде про прогрес чи регрес на момент початку наростання ентропійних процесів – про характер змін можна судити тільки після проходження системою точки біфуркації, виходу її на обраний аттрактор і, або загасання ентропійних процесів, тобто знаходження системою рівноваги, або виходу на нову біфуркаційну гілку. Наприклад, під скиданням ентропії інших систем, можна мати на увазі стан війни сусідніх держав, що змушує інші країни реагувати на ситуацію – стати супротивником, союзником або оголосити нейтралітет, що все рівно цілком не захищає рівноважність системи (наприклад, економічні проблеми в період війни властиві і країнам нейтральної сторони). Нові наукові відкриття так само можуть привести до перегляду моральних цінностей суспільства. Модернізація, автоматизація процесів у промисловості, приватизація засобів комунікації приводять до збагачення еліти суспільства і незгоді з боку іншої частини суспільства. Бажання задовольняти споживчі потреби, яке зростає непропорційно можливості, викликає зростання агресії в суспільстві, тобто є прямим результатом зростання ентропійних процесів того ж суспільства. Відсоткове співвідношення – баланс системної інформації й ентропії в суспільстві, порушується в результаті збільшення ентропії і система виходить до точки біфуркації для розв'язання конфлікту мирним або силовим шляхом. Якщо після першої спроби конфлікт не вирішено, система знову біфуркує. Даний

процес продовжується доти, доки не буде відновлений баланс ентропії і негентропії в системі.

З цього випливає, що зростання потреб сучасного суспільства приводить до підсилення його агресії і, відповідно, до ентропії. Тоді для її ентропії необхідно скоротити вимоги суспільства. Якщо врахувати, що сучасне суспільство вже одержало визначення «суспільство споживання», важко уявити, як можна скоротити те, заради чого й існує сучасний світ. В даному випадку виникає нагальна необхідність перемістити акценти на те, що є для суспільства системною інформацією – на весь морально-регулятивний комплекс. Зі збільшенням ентропійних процесів необхідно збільшити відсоток системної інформації для збереження балансу ентропія – негентропія. Оскільки, згідно з проведеним аналізу механізмів самоорганізації суспільства, було виявлено, що існують механізми внутрішньої і зовнішньої самоорганізації (стосовно зовнішнього середовища системи), самоорганізацію українського суспільства також необхідно розглядати в двох напрямках. Дія механізмів зовнішньої самоорганізації спричинена впливом на Україну глобалізаційних процесів світового суспільства. Внутрішні самоорганізаційні механізми, згідно принципу вибору, формують аттрактивні структури, до яких Україна має прагнути, вирішуючи проблему сучасного кризового становища.

Проблема відродження, або формування нової негентропійної інформації, для українського суспільства постає на перший план в умовах швидкозмінюваних глобальних системних структур сучасного світу. Термін «глобалізація» вперше був введений американським економістом Т. Левіттой й означав процес, який розпочався на початку 80-х років ХХ століття – злиття ринків. Розширення ринкових механізмів світу привело до зміни ролі держави в національній економіці і появи нових наднаціональних утворень. Отже, глобалізація розпочалась як суто економічний процес, а потім продовжила залучення інших сфер життя – політичної, соціальної, культурної. Виділяють дві спроби глобалізації: «Перша мала місце в 1850-1910 р. У те золоте століття не були потрібні паспорти й візи, можна було інвестувати в будь-які країни і займатися імпортом практично з будь-яких місць. Закінчилося все це війнами, революціями, анархією, мілітаризмом, Великою депресією, обвалами на фінансових ринках і згортанням світової торгівлі. Правда, перший етап глобалізації проходив, як правило, на тлі колонізації ряду країн. Але, схоже, що і нинішній етап глобалізації не уникне повторення якихось наслідків [12, с. 14]».

Глобалізаційні ідеї, або ідеї «універсалізації» були втіленням надії людства на можливість «навести загальносвітовий порядок». В певному сенсі такі ідеї декларували вдосконалення світового суспільства, намір створення для всіх жителів Землі схожих життєвих умов і можливостей. Отже, добропорядні наміри та ініціативи, підпорядковані самоорганізаційним механізмам, перетворилися на зовсім непередбачувані та не прогнозовані результати. «Глобалізація стосується не того, що всі ми, чи хоча б найбільш винахідливі і заповзятливі з нас, сподіваємося зробити. Вектори самоорганізації української історії періоду глобалізації – гуманістичний аттрактор

Вона означає те, що з усіма нами відбувається. Ідея «глобалізації» безпосередньо вказує на «анонімні сили» фон Райта, які діють на величезній – мрячній і сльотавій, непрохідній і не освоєній – «нічийній землі», що простирається далеко за межі здатностей кожного з нас до задуму і дії [13, с. 88]» – стверджує З. Бауман. Достатньо чітко світову глобалізаційну кризу охарактеризували члени Римського клубу на чолі з А. Печчеї: Він вказує на повну нездатність керівництва держав та міжнародних організацій реагувати на кризову ситуацію. Незважаючи на те, що такий стан речей було охарактеризовано в 70х – 80-х роках минулого століття, висновки Римського клубу і зараз залишаються актуальними.

Сучасна глобальна криза має досить багатомірний і багаторівневий характер. Вона доволі сильно впливає і на українське суспільство, що проявляється в: поглибленні екологічної кризи в зв'язку з техногенним зростанням тиску людини на навколишнє середовище; превалювання матеріальних інтересів суспільства над духовними привело до катастрофічних наслідків; перерозподілі виробничих і фінансових ресурсів - їх перетікання в країни, де продуктивність праці вище, що спровоковано збільшенням світового впливу транснаціональних компаній. Відповідно, професіонали з України відіджають жити та працювати до Європи і США, молоде покоління також намагається покинути батьківщину в пошуках кращої долі в більш розвинених країнах. Сировина відправляється за кордон на обробку і перепродається Україні у вигляді готових виробів за надвисокими цінами. Даний процес призводить до подальшого розшарування світового суспільства; відбувається ріст кризи базових цінностей, втрата українським, як і світовим, співтовариством еволюційних цілей. Л. Лесков відзначає процес синхронного зіткнення екстремумів трьох різноманітних циклів історичного розвитку: п'ятдесятилітньої «Кіндрат'євської» хвилі, «третьої хвилі» А. Тоффлера і переходу до постіндустріального суспільства Д. Белла. «Цей максимум максимумум циклічного розвитку світової цивілізації, очевидно, не має прецедентів в історії людства» – відзначає Л. Лесков [14, с. 43]. Крім того, варто вказати на такі глобальні проблеми, що вже мають місце в Україні, як екологічні катастрофи, виснаження природних ресурсів; наявність проблеми СНІДу й наркоманії; проблема психологічної революції, обумовленої впливом на психіку неймовірних темпів науково-технічного розвитку – доступність величезних інформаційних потоків, гена інженерія, комп'ютеризація і широке використання явищ віртуального світу; зміна ціннісних орієнтацій сучасної людини зі зміщенням у бік домінування матеріальних інтересів над духовними.

І. Валлерстайн виділяє три основні наслідки глобалізаційних процесів: внаслідок зростання міст, урбанізації світу зростає вартість праці; екологічне виснаження природи, що призводить до збільшення виробничих витрат у кінцевому продукті; демократизація світу, що веде до постійно зростаючих вимог збільшити витрати держави на освіту, медицину і соціальні гарантії. Комбінація цих трьох елементів створює могутній і

тривалий тиск на доходи від виробництва і є не вигідною для тих, хто володіє великою часткою капіталу.

Неможливо давати однозначно негативну оцінку процесам, що протікають зараз у світовому суспільстві. Наразі починає зростати пріоритет загальнолюдських цінностей та ідеалів у сферах політики, економіки та соціального життя. Такі цінності стають певними орієнтирами міжлюдського спілкування всього світу. Техногенна цивілізація починає осмислювати, яку шкоду завдає природі, а тому намагається перейти на безвідходні технології, які б забезпечили збереження екології навколишнього середовища. Але, на жаль, це краплина в морі, не підкріплена загальносвітовими тенденціями. Інтеграція держав – питання суперечливе й неоднозначне. На даному етапі наслідки інтегративних процесів світового суспільства неможливо охарактеризувати ні як суто прогресивне, ні як суто регресивне явище для розвитку світового суспільства. Зрозуміло одне: якщо головним завданням суспільної інтеграції є збереження життя людини та природи – інтегративні процеси глобального суспільства мають лягти в основу гомеостазиса нової світової системи.

Згідно з С. Дубровським глобалізаційні процеси – «процеси самоорганізації світової системи в певну стійку структуру з багатьох часток, що раніше були атомізовані – держав [15, с. 174]». Вчений виділяє чотири базові складові глобалізаційного процесу: інтеграція національних економік у світову структуру – глобальну піраміду; інтеграція локальних середовищ у світове, що вимагає виникнення локальної політичної та економічної відповідальності за стан світового середовища; політична інтеграція країн в локальні блоки та світове суспільство; інтеграція інформаційних національних просторів – уніфікація потоків інформації. Головну проблему глобалізації вбачають у питанні управління нею, адже глобалізаційні процеси – результат дії організаційних і самоорганізаційних механізмів світового суспільства і подальші процеси неможливо чітко прогнозувати. «Організаційна складова глобалізаційного процесу... являє собою раціонально, програмно, проектно забезпечену динаміку. В такого процесу обов'язково є свій суб'єкт – індивідуальний або колективний. Наслідком його діяльності є не тільки самий задум такої зміни, уявлення про його цілі та результати, а й вироблення певної стратегії і тактики досягнення такого результату», вважає Л. Бевзенко [2, с. 16]. Щодо самоорганізаційної складової сучасних глобалізаційних процесів, то вона не має вираженого соціального суб'єкта і швидше базується на духовних началах, ніж на раціональних матеріальних інтересах, які переслідує організаційна складова.

Отже, на даному етапі глобалізаційні процеси почали огортати й культурні сфери світової спільноти. У зв'язку з цим вчені констатують процеси взаємодії західної та східної культури. Західна культура індивідуалістична, первинними в ній виступають особистісні цінності: свобода і прагнення до щасливого життя; західна культура прагматична, націлена на матеріальний світ та відкидає ірраціональне. Східне мислення зберігає багато рис своїх традиційних вірувань, воно базується на духовних

Вектори самоорганізації української історії періоду глобалізації – гуманістичний аттрактор

основах буття і не поспішає підкоритися західному мисленню. Згідно теорії О. Шпенглер, західноєвропейська культура переживає процес стагнації, перероджується на цивілізацію, що означає перехід до інертності структури, відмову від творчого розвитку. Одну з найактуальніших проблем сучасного суспільства окреслюють у своїх працях такі вчені, як З. Бауман та Ж. Бодріяр, – розглядаючи проблему існування суспільства споживання та його культуру. Сучасне суспільство має на меті задіяти своїх членів як споживачів, диктуючи людині обов'язок відігравати саме таку роль. Хоча вона, на жаль, здатна і має бажання виконувати ці вимоги. Споживач такого суспільства різко відрізняється від споживачів всіх інших суспільств. Людина суспільства споживання не може і не повинна повністю задовольняти жодної своєї потреби – саме в цьому і полягає найважливіший механізм його самоорганізації, а лише частково, залишаючи певні забаганки нереалізованими, а в разі задоволення однієї потреби – пропонувати людині досягати нових, більш цінних і необхідних речей та послуг. Людина-споживач ніколи не повинна вгамовувати спраги, досягати мети і зупинитися, позаяк рушійною силою такого суспільства є вічно не задоволене бажання його членів. Саме в такому контексті формується культура суспільства – для людини-споживача не може бути моральних обмежень. В цілому значення має лише мінливість, тимчасовий характер будь-якої прихильності, що є більш важливим, ніж сама прихильність. Тобто, ідеальний споживач не має ані норм, ані моральності; його більше не цікавлять явища і цінності, які не приносять матеріального задоволення. Крім того, на думку З. Баумана: «Культура суспільства споживання в основному пов'язана з тим щоб забувати, а не запам'ятовувати. Дійсно, коли від бажання віднімається очікування, а від нього – бажання, здатність споживачів до споживання можна розширити далеко за межі природних і набутих потреб; крім того, від предметів бажання більше не потрібно фізичної довговічності [13, с. 118]».

Суспільство, яке йде шляхом матеріального споживання, починає духовно деградувати, обираючи шлях радикального індивідуалізму. Людина в ньому відчуває себе автономною, незалежною від моральних обмежень, від традиції, родини, соціальних зв'язків та обов'язків. Такий шлях глобалізації ініційовано фінансово-економічною елітою – це шлях матеріального споживання і духовної деградації. Саме такі процеси набирають сили в сучасній Україні. Такий індивідуалізм стирає кордони дозволених норм, дозволяючи людині бути поза моральними обмеженнями. Слід пригадати і закон ієрархізації, відкритий Є. Седовим, згідно якого зростання розмаїття на вищих рівнях системи спричиняє зменшення розмаїття нижчих рівнів. У глобалізаційному контексті в ім'я світової культури матимемо неминуче руйнування національної культури, національних традицій. Зараз важко уявити, що таке світова культура з такими полярно різними традиціями і цінностями, які є в західній і східній культурах. Навряд чи світове суспільство в змозі запропонувати Україні щось краще і корисніше, ніж її автентична культура, її історично сформовані

духовні цінності. Тож на даному етапі розвитку українського суспільства злиття з іншими країнами в процесі глобалізації може мати дуже шкідливі наслідки. Країна, яка прагне отримати від глобалізації лише корисне, а не увійти в цей процес, сплативши своєю незалежністю (тобто не бути безслідно поглинутою аморфною глобалізаційною культурою) має засвоїти, що: увійти в світову глобалізацію можна з чітко визначеним політичним курсом, який має на меті використати її для нарощення своєї розмаїтості, збільшення життєздатності, а не для того, щоб стати донором свого особистого порядку для більш розвинених країн; користь від участі в глобалізаційних процесах світового суспільства може отримати суспільство, в якому сформована національна культура, існує гідна національна, державна свідомість, тобто кожен громадянин держави чітко усвідомлює свій культурний, духовний потенціал і важливість культурних цінностей своєї країни. Саме в такому сенсі в сучасне українське суспільство повинно повернутися слово «патріот».

Заходи з формування і виховання національної, культурної, духовної свідомості мають вирішити внутрішні самоорганізаційні механізми українського суспільства. Саме формування духовних цінностей в змозі зберегти суспільство, зробити його здатним протистояти ентропії глобалізованого світу. В. Таран акцентує увагу на необхідності створення культурно-формуючої лінії державної ідеології: «По-перше, це зумовлено необхідністю формування в суспільстві певного рівня політичної, правової і моральної культури населення як духовно-культурної основи розбудови держави і державних інститутів [6, с. 272]». Якщо економіка суспільства є механізмом самоорганізації, що допомагає адаптації суспільства до навколишнього середовища, а політика механізмом координації функціонування суспільства, в тому числі в період вибору аттрактору, то духовна культура є механізмом утворення і збереження системної інформації, гомеостазу системи.

Для гармонійного розвитку суспільства всі механізми рівнозначно необхідні. Але є можливість побудувати їх певну змістовну ієрархію, оскільки першочерговим завданням для системи є визначення її мети. Безумовно, є всі причини стверджувати, що метою існування суспільства є саме його життя. Тобто, життя в ім'я життя. Наприклад, І. Львов стверджує, що життя саме і є «...активний засіб забезпечення своєї активності ...об'єктами природи, в умовах постійно діючої тенденції до розупорядкування [16, с. 171]». Але так мета формується самою системою і є найзагальнішою відповіддю суспільства. Більш конкретні цілі і завдання йому ставить людина, адже саме громадяни визначають мету його існування. Суспільство забезпечує розвиток людини і від того, до чого прагне сучасна людина, залежить і мета всього самоорганізаційного процесу. В. Франкл вважав, що «...людське буття завжди орієнтовано назовні, на щось, що не є ним самим: на зміст, який необхідно здійснити, або на іншу людину, до якої ми тягнемось з любов'ю [17, с. 29-30]».

Людина окреслює перспективи свого життя: чого вона прагне досягти в

найближчому майбутньому, що бажає залишити своїм нащадкам. Людство прагне стабільного економічного і політичного розвитку. Але це не самоціль. Стабільність економіки, політики є засобом досягнення мети, а культура є саме метою, до якої прагне людина. Матеріальний добробут сучасного українця ні в якому разі не повинен ставати самоціллю. Примітивний споживач не має іншої мети, ніж задоволення своїх примітивних інтересів: споживання відбувається в ім'я самого споживання, що веде до постійного незадоволення – споживчі апетити людства не мають меж. Хоча життя сучасної людини в Україні вже давно забезпечує її всім необхідним – житлом, продуктами харчування, одягом, можливістю працювати і відпочивати, можливістю спілкуватися і відтворювати себе в нових поколіннях. Звичайно, існують і найбідніші соціальні верстви, але в більшості своїй це люди, які самі обрали собі шлях жебракування. Є і категорія скривджених суспільством – люди похилого віку, інваліди, діти без батьківської опіки. Саме такі категорії населення з'являються в суспільстві, котре не має на меті духовний розвиток своїх членів, де забулися старі традиції і норми, де категоріальний імператив життєвої поведінки перетворився на «закон джунглів»: «з'їсти, доки не з'їли тебе». Така ситуація є наслідком відсутності, в першу чергу, чітко сформульованої мети, для досягнення якої працювали б всі самоорганізаційні механізми суспільства. Українська політика й економіка із засобів досягнення споживчих потреб нової еліти повинні перетворитися на засоби оздоровлення суспільства, засоби духовного вдосконалення кожного члена держави. Україна, яка довго і старанно наслідувала чужі шляхи розвитку, забувши про необхідність визначення своєї мети, має відповісти на питання: для чого відбуваються всі самоорганізаційні процеси, що залишаться новим поколінням у спадщину від сучасності.

В даному контексті мета і аттрактор є рівнозначними поняттями. Українське суспільство має обрати аттрактивну структуру, яка б стала шляхом розв'язання сучасної кризи – політичної, економічної, екологічної, духовної. Якщо вчасно не спрямувати систему до необхідного аттрактору, самоорганізаційні процеси обиратимуть шляхи виходу з кризи самотійно. А вітчизняному соціуму обирати ні з чого – кризові явища держави, які мають місце протягом всього періоду незалежності, тільки збільшуються, набувають нових якісних характеристик. Стагнація економіки, енергетична криза, яка приводить до спекулювання національними культурними цінностями, перманентна політична нестабільність, пов'язана з перерозподілом економічних сфер та фінансових капіталів, подальше розшарування суспільства і повна занедбаність соціальних проблем та розвитку духовності формують хибні аттрактори самоорганізації. Суспільство, біфуркуючи, знову і знову обирає хибні шляхи розв'язання проблем, тим самим занурюється в проблеми ще більше. Система, за будь яких обставин націлена на збереження своєї життєздатності, починає формувати зовсім не бажані аттрактори, які надають можливості на короткий час пом'якшити кризу, а потім занурюють країну в ще більший

хаос, або шукає аттрактивні структури, сформовані іншими державами – шлях розвитку, нав'язаний Росією або США. Якщо українські самоорганізаційні процеси після чергової біфуркації виведуть систему до таких шляхів розв'язання, через невеликий проміжок часу Україна може опинитися в такому кризовому становищі, де відсоток хаосу в декілька разів перевищуватиме порядок. В такому разі чергова біфуркаційна межа буде мати тільки один вихід – у небуття. При цьому варто підкреслити, що самоорганізаційні процеси не мають зворотного шляху.

Перспективи подальших наукових досліджень: вивчення діалектичного зв'язку само організаційних та організаційних процесів у суспільстві; глибокий аналіз соціокультурного вектору розвитку суспільства в умовах глобалізаційних змін.

Список використаної літератури

1. Омельченко Н. О. Детермінанти соціального порядку: шлях самоорганізації українського суспільства / Наталія Олександрівна Омельченко // Культурологічний вісник: Науково-технічний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя, 2008. – Випуск 20. – С. 109–117.
2. Бевзенко Л. Д. Глобалізаційні процеси у світлі самоорганізаційного підходу / Л. Д. Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №2. – С. 16–19.
3. Воронкова В.Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри./ Воронкова Валентина Григоріївна. Монографія. – Запоріжжя:Видавництво ЗДІА, 2010. – 272с.
4. Жадько В.А. Соціально-духовні виміри світоглядної свідомості. /Жадько Віталій Андрійович: Монографія. – Запоріжжя, 1997. – 166с.
5. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина/ Предборська Ірина Михайлівна: Монографія. – Суми:Видавництв «Слобожанщина», 1995. – 136с.
6. Таран В. О. Ідеологія перехідного суспільства: (соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні) / Володимир Олександрович Таран: Монографія. – Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2000. – 316 с.
7. Резник Ю. М. О статусе современной социальной теории и ее антропологической ориентации / Ю. М. Резник // Личность. Культура. Общество. – 2002. – Т. IV. – Вып. 3–4 (13–14). – С. 93–106.
8. Гречко П. К. Предмет социальной философии: опыт рефлексии / П. К. Гречко // Личность. Культура. Общество. – 2004. - Вып.1 (21). – С. 87-107.
9. Поплавская Т. Н. Древнее знание и проблема формирования нравственного самосознания / Т. Н. Поплавская // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 68. – С. 75–78.
10. Парсонс Т. Система современных обществ / Парсонс Толкотт. – The System of Modern Societies / Т. Parsons / [Л. А. Седова (пер.с англ.), А. Д. Ковалева (пер.с англ.)]. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.

11. Бодриар Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Жан Бодриар; [пер. с фр., посл. и прим. Е. А.Самарской]. – М.: Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.

12. Глобализация и моделирование социальной динамики. Сб. ст. – М.: Институт социальных наук, 2001. – 236 с.

13. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; [пер. с англ. М. Л. Коробочкина] – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.

14. Лесков Л. В. Философия нестабильности / Л. В. Лесков // Вестник московского университета. / Сер.7. – Философия. – 2001. – № 3. – С. 40–61.

15. Дубровский С. В. Глобальная пирамида как результат исторического развития характеристик социума и состояния среды / С. В. Дубровский. // Общественные науки и современность. – 2002. – №4. – С. 173– 182.

16. Львов И. Г. Что такое жизнь? (В чем заключено главное различие между живой и костной природой?) / И. Г. Львов // Культура народов Причерноморья. – 2000. – № 13. – С. 165–173.

17. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368с.

Н.В. Спица

Запорожский государственный медицинский университет, Запорожье

ВЕКТОРЫ САМООРГАНИЗАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА ПЕРИОДА ГЛОБАЛИЗАЦИИ – ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ АТТРАКТОР.

В статье предоставляется анализ современного состояния самоорганизационных процессов украинского общества. Внимание акцентировано на проблеме выбора страной дальнейшего пути развития при условии объединения самоорганизационных и организационных процессов в обществе. Подчеркивается возможность формирования гуманистического вектора развития системы, который даст Украине шанс выйти на новый прогрессивный уровень развития в условиях глобализационных изменений мира.

Ключевые слова: самоорганизация, хаос, порядок, энтропия, негэнтропия, аттрактор, глобализация.

N.Spitsa

Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya

UKRAINIAN SOCIETY VECTORS OF SELF ORGANIZATION IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION - HUMANISTIC ATTRACTOR.

In the article the analysis of modern Ukrainian society self-organizational processes of the is given. The attention is stressed on a problem of country`s choice the further way of development under condition of combination self-organizational and organizational processes in society. The opportunity of formation the humanistic vector of development which will give Ukraine chance to come out on new progressive level of development in conditions of the world globalization changes is emphasized.

Key words: selforganization, chaos, order, entropy, negentropy, attractor, globalization

Стаття надійшла до редакції 20.09.11р.